Protestantse was stadhouder Willem welgezind

Driehonderd jaar geleden, toen stadhouder Willem III naar Engeland wilde oversteken, werd gehoopt op gunstige oostenwind. Er moest lang worden gewacht op zo'n 'protestantse wind', want de 'paapse' winden overheersten. Twee meteorologen onderzochten de doorslaggevende rol van het weer in de strijd om de Engelse troon.

De windrichting is een onderdeel van het weer dat maar weinig mensen bezighoudt. Driehonderd jaar geleden, in de herfst van 1688, was dat heel anders. Toen hielden grote delen van de bevolking van Nederland en Engeland de richting waaruit de wind woei dag in dag uit in de gaten. Deze ongebruikelijke belangstelling hing samen met de verwachte oversteek van stadhouder Willem III naar Engeland.

Een succesvolle overtocht van de Nederlandse vloot vereiste een oostelijke wind. Westelijke winden zouden de overtocht belemmeren of, bij stormkracht, zelfs fataal kunnen zijn. In Londen verzamelde zich dagelijks een menigte rond de kerk van St. Mary le Bow, dichtbij St. Paul's Cathedral. Bovenop deze kerk stond een draakvormige windvaan, die nauwlettend in de gaten werd gehouden terwijl men bad voor een 'protestantse' wind. In Nederland werden gebedsdiensten gehouden teneinde de wind in de oosthoek te krijgen.

De rol die de windrichting speelde in de gebeurtenissen van 300 jaar geleden, werd onderzocht door de Finse historicus Lindgrén en de Israëlische meteoroloog Neumann. Ze rapporteerden hun bevindingen in het bulletin van de *American Meteorological Society*.

De verwachte komst van de prins van Oranje met zijn vloot naar Engeland in de herfst van 1688 hing samen met de ontwikkelingen in dat land. Kort voor zijn dood in 1685 benoemde de Engelse koning Karel II zijn broer Jacobus tot troonopvolger. Normaliter zou dit geen problemen hebben opgeleverd, ware het niet dat Jacobus zich aan het eind van de jaren zestig had bekeerd tot het katholicisme. In 1673 had het Engelse parlement met vooruitziende blik een wet aangenomen die de toelating van katholieken tot belangrijke functies verbood. Later maakte het Lagerhuis voor Jacobus een uitzondering.

Koning Jacobus II volgde een harde lijn. Binnen een jaar was het parlement al buiten werking gesteld. Daarnaast benoemde hij, in strijd met de eerder genoemde wet, katholieken op belangrijke politieke posten en verving hij een aantal protestantse officieren van leger en marine door katholieken. Verder ontnam hij de steden die hij als bolwerken van protestantisme beschouwde bepaalde privileges. Ook haalde hij de weinig populaire katholieke Ierse troepen naar Engeland.

Deze maatregelen stuitten bij een groot deel van de Engelse bevolking op verzet. Het vertrouwen van het Engelse volk in zijn koningshuis bereikte een dieptepunt toen koning Jacobus een belofte voor parlementsverkiezingen weer introk.

Onder deze omstandigheden leek de enig mogelijke verbetering van de toestand de dood van Jacobus II. In dat geval zou zijn dochter Maria Stuart, die voor Jacobus' overgang naar de katholieke kerk uit zijn eerste huwelijk was geboren en de Anglicaanse kerk trouw was gebleven, de eerst aangewezene zijn voor de troonopvolging.

Maria Stuart was gehuwd met stadhouder Prins Willem III van Oranje. In de loop van 1687 werd echter bekend dat Jacobus' tweede vrouw in verwachting was. Mocht uit dit katholieke huwelijk een zoon worden geboren, dan werd die de kroonprins, zodat er geen hoop was op verbetering van de situatie.

Reeds voordat het nieuws van de zwangerschap zich verspreid had, waren leden van de adel, hoge geestelijken uit de Anglicaanse kerk en enkele hogere officieren van de landmacht en de marine al tot de conclusie gekomen dat er maar één oplossing voor de Engelse perikelen was: het inroepen van de hulp van prins Willem van Oranje, echtgenoot van de troonopvolgster. De prins stond trouwens zelf ook ergens op de lijst van mogelijke troonopvolgers als zoon van de oudste dochter van Karel I. Hij was dus niet alleen de schoonzoon, maar ook een neef van Jacobus II.

Prins Willem van Oranje had uiteenlopende motieven om zich met de situatie in Engeland te bemoeien. Hij was ambitieus en wilde de Engelse troon graag veiligstellen voor zijn vrouw Maria, te meer daar hij zelf dan wellicht koning van Engeland zou kunnen worden. De mogelijke geboorte van een zoon van Jacobus vormde een bedreiging voor dit koningschap.

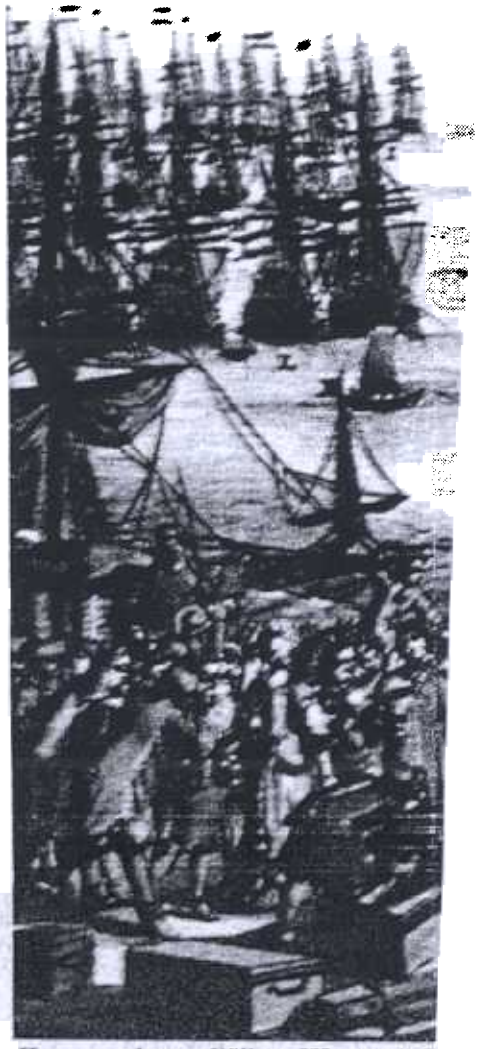

Het vertrek van Willem III vanuit E

Er waren echter niet alleen persoonlijke motieven. In Frankrijk regeerde de Zonnekoning Lodewijk XIV, die agressieve expansionistische trekken vertoonde. Dit was onder meer gebleken in het rampjaar 1672, toen hij Nederland was binnengevallen. In december moest hij na een dooi-inval afdruipen met zijn leger.

Het was voor de Nederlanden van vitaal belang dat er geen verbond zou komen tussen Engeland en Frankrijk, omdat de Nederlanders een te zware kluif zouden hebben aan het Franse leger en een eventuele gecombineerde Frans-Engelse vloot. Overigens toonde Jacobus ook enige terughoudendheid in toenaderingspogingen tot Frankrijk,

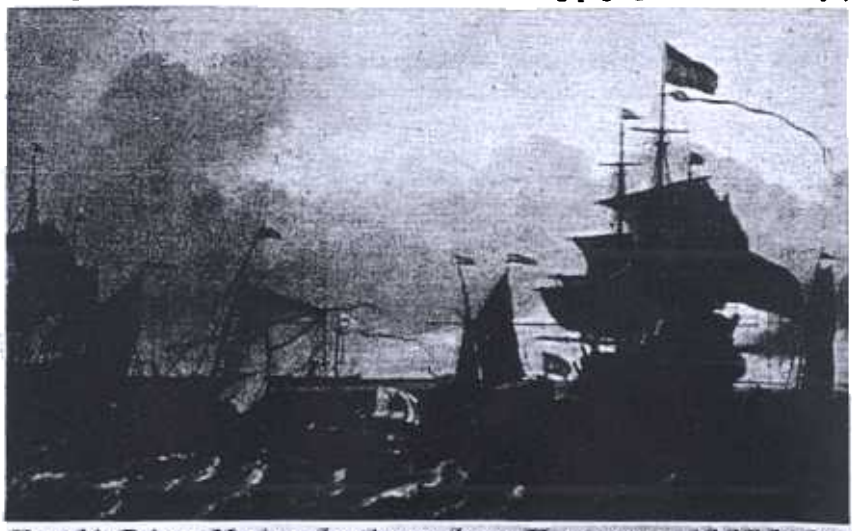

Het schip Prinses Maria op het Amsterdamse IJ, op weg om zich bij de vloot van Willem III te voegen. Schilderij van L. Bakhuizen.

omdat zijn positie in eigen land dan vrijwel onhoudbaar zou worden.

De Staten-Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden waren in 1688 aanvankelijk niet bereid een invasie in Engeland te financieren. Franse troepen in Vlaanderen vormden een te grote bedreiging. Willem mocht wel een leger en een vloot in gereedheid brengen met het oog op de Franse en mogelijk zelfs Anglo-Franse militaire druk. Eind september verplaatste Lodewijk XIV zijn troepen van de Nederlandse zuidgrens naar de Rijnstaten. Na het wegvallen van deze bedreiging verkreeg de prins alsnog toestemming voor een oversteek naar Engeland.

Eind juni 1688 schonk Jacobus' tweede echtgenote het leven aan een zoon. Tekenend voor het wantrouwen dat was gegroeid tussen bevolking en koningshuis, was het gerucht dat het geen echt kind van Jacobus was, maar een door de jezuïeten binnengesmokkelde baby. Het gerucht werd nog versterkt door het gegeven dat Jacobus' vrouw al enkele keren een miskraam had gehad.

Kort na de geboorte stelden de bisschop van Londen en zes Britse edelen een document op waarin zij de prins uitnodigden naar Engeland te komen namens 95 procent van de Engelse bevolking. De Engelsen realiseerden zich maar al te goed dat de prins alleen kon komen als de wind in de oosthoek zat, zodat men zich alom ging bekommeren om de windrichting.

Oostenwind komt in het najaar niet zo vaak voor. Historisch-klimatologisch onderzoek suggereert dat 'protestantse' winden in de 17de eeuw nog minder frequent waren dan nu. Veel gebruikelijker zijn winden uit west of zuidwest: 'paapse' winden, omdat ze de vaderlandse vloot tegenhielden en bovendien het transport van katholieke Ierse troepen naar Engeland mogelijk maakten.

Eind september had de prins zijn vloot gereed: ongeveer 25 oorlogsschepen. Tien waren uitgerust met kanonnen, de rest vervoerde infanterie (12.000 man), cavalerie, 3300 paarden, munitie en reserve-wapens voor geestverwanten in Engeland. In totaal ging er 16.000 man mee, waaronder zes Engelse en Schotse regimenten. De inscheping in Hellevoetsluis van de manschappen en vooral van de paarden was een tijdrovend karwei. De prins hoopte dat tegen de tijd dat iedereen aan boord was, de wind naar oost zou zijn gedraaid.

Toen het op 6 of 7 oktober zo ver was (alleen de paarden moesten nog aan boord), zat de wind echter nog steeds in de westhoek. Daarom moest de invasie worden uitgesteld, wat een forse aanslag betekende op het moreel van de troepen en op de fitheid van de paarden. Bijna drie weken moest er worden gewacht op een aflandige wind. In de tussentijd stormde het zo hevig en zo langdurig, dat de bij Hellevoetsluis voor anker liggende vloot al averij opliep voordat ze was uitgevaren.

Op 24 oktober ging de wind naar zuidoost, zodat de omstandigheden voor een oversteek naar Engeland gunstig waren. Toch duurde het nog tot 30 oktober voordat de vloot kon uitvaren. De voorraden moesten worden aangevuld en er moesten zich nog schepen uit Amsterdam en uit het Zuiderzeegebied bij de vloot voegen. De doorvaart door het Marsdiep tussen Den Helder en Texel stelde echter nog hogere eisen aan de windrichting dan de overtocht naar Engeland.

De oversteek draaide vrij snel uit op een grandioze mislukking. Nauwelijks was de 30 kilometer lange armada bui-

tengaats, of de wind trok aan tot stormachtig uit het zuidwesten, om even later te ruimen naar noordwest. Constantijn Huygens, die als secretaris van de prins de expeditie meemaakte, schrijft dat zelfs ervaren zeelui zeeziek waren, terwijl hij het zelf eveneens te kwaad kreeg.

Direct werd geprobeerd de schepen met signalen duidelijk te maken dat ze een veilige haven moesten opzoeken, maar een groot aantal kon niet meer worden bereikt. Ze moesten een dag later alsnog worden opgespoord. Wonder boven wonder waren er geen slachtoffers en er ging vrijwel geen schip verloren. Wel was er aanzienlijke schade en moesten er ongeveer 400 paarden over boord worden gezet. De drijvende dode paarden vormden een trieste aanblik voor de in Hellevoetsluis terugkerende bemanning.

De vorm waarin het nieuws over de Nederlandse armada Engeland bereikte, was zwaar overtrokken. Katholieke Engelse priesters schreven de gang van zaken uiteraard op het conto van de maagd Maria en alle andere heiligen die door hen met succes waren aangeroepen om de vloot te vernietigen. Koning Jacobus II herwon zijn zelfvertrouwen en trok de reeds gedane toezegging van vrije parlementsverkiezingen weer in.

De hele maand oktober en de eerste week van november 1688 bleef het onstuimig weer, maar de prins versaagde niet. Schepen werden gerepareerd, voorraden aangevuld en paarden vervangen. Niet tevergeefs, want op 9 november stak er weer een protestanste wind op uit het oost-noordoosten. Twee dagen later was de hele vloot gereed om uit te varen en werd er koers gezet naar het noordwesten. Daardoor dacht men aanvankelijk dat de invasie in het noorden van Engeland zou plaatsvinden, maar opnieuw werd het weer onbestendig. De wind ging naar noord.

De overgang naar het koudere weertype werd gemarkeerd door winterse buien met natte sneeuw De koers van de vloot onderging daardoor een drastische wijziging: richting Kanaal. Op 13 november voeren de schepen als een lange processie door het Nauw van Calais, van weerszijden gadegeslagen door de bevolking van Engeland en Frankrijk.

De Engelse vloot, die na het @asseren van de Theems-monding de achtervolging wilde inzetten, had het tij tegen en kon pas later uitvaren. Toen de vloot eenmaal in Het Kanaal was aangekomen, draaide de wind opnieuw, maar nu naar het oosten. Zo kon de Nederlandse vloot, ditmaal wèl met het geluk aan haar zijde, op 15 november Thorbay bereiken, van waaruit de opmars naar Londen kon beginnen.

Jacobus verliet Londen vrij snel daarna en vluchtte in januari 1689 naar Frankrijk. Koning-Stadhouder Willem III en zijn vrouw Maria Stuart werden in februari van dat jaar tot koning en koningin van Engeland gekroond.

De Engelse vloot was minder fortuinlijk geweest met de heersende windrichting. Toen Het Kanaal eenmaal was bereikt, draaide de wind op 17 november naar zuidwest en wakkerde zo sterk aan, dat de Engelsen beschutting moesten zoeken langs de kust van het graafschap Kent. Geen wonder dat in 1688 en nog lange tijd daarna talloze protestanten geloofden dat de opgetreden windrichting een duidelijke manifestatie was van Gods wil om de prins naar Engeland te brengen.

KEES FLOOR